

Ірина ДАВИДКО,

учитель історії

Чернігівського ліцею № 22

Чернігівської міської ради,

комунального закладу «Чернігівський

обласний науковий ліцей»

Чернігівської обласної ради

УДК 342.4

МОВНИЙ ОМБУДСМЕН: ПОВНОВАЖЕННЯ, ПРАВОВИЙ СТАТУС, ІСТОРІЯ МОВНОГО ПИТАННЯ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Анотація

Державна мовна політика часів незалежної України була предметом політичних дискусій, маніпуляцій з боку окремих політичних сил. В умовах повномасштабної війни самоочевидним для абсолютної більшості громадян стало усвідомлення цінності української мови як однієї з ознак національної ідентичності. Українська мова є дієвим інструментом згуртування народу, пробудження національної гідності українців, національної самосвідомості, патріотизму. У сучасних умовах розвитку української державності актуальними є історико-правові дослідження державної мовної політики з часу відновлення незалежності, зокрема щодо забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя. Основне питання, яке піднімається у статті, – повноваження мовного омбудсмена, його значення як захисника української мови. У ході написання було проаналізовано відповідні закони та досягнення Уповноважених із захисту державної мови, особливості державної мовної політики в Україні протягом років незалежності.

Ключові слова: *Уповноважений із захисту державної мови, мова, мовна політика, мовний омбудсмен, державна мова, Ліга мовних амбасадорів.*

Мова є сильним інструментом консолідації держави, вагомою ознакою її життєдіяльності та головним фактором національної геополітичної ідентичності держави, що дає їй перспективу власної репрезентації в сучасному світі. Захищеність національного суверенітету та стабільність конституційного ладу в державі суттєво залежить від ступеня та якості правового регулювання мовних питань. Формування мовної політики — важливий напрям діяльності держави на

шляху консолідації суспільства. Уповноважений із захисту державної мови — посадова особа, що захищає статус української мови як державної, а також право громадян на її використання в усіх сферах публічного життя та на всій території України. Повноваження мовного омбудсмена стосуються захисту державної мови, що робить його діяльність надважливою в сучасних реаліях [4; 5].

Метою статті є визначення правового статусу мовного омбудсмена, діяльність якого спрямовано на захист мовних прав та належного використання української мови, з'ясування особливостей його владної діяльності.

Згідно з Конвенцією ЮНЕСКО 2003 року, мову визначено як носія нематеріальної культурної спадщини України [15]. Актуальні питання правового регулювання мовної політики в тих чи інших аспектах досліджували В.С. Кобрин, Л. Т. Масенко, О. М. Бориславська, П. Ф. Гураль, Ю. С. Макарець тощо.

Б. Ажнюк розглядає адаптацію української мовної політики до європейських стандартів. Окремим аспектам проблематики інституту Уповноваженого із захисту державної мови приділяли увагу у своїх наукових працях такі вчені, як М.Бігарі, Н. Гришина, Н. Занкевич, О. Зозуля, Т. Коваль, Л. Голяк, К. Закоморна, В. Закриницька, Н. Коломоець, Л. Корчевна, А. Левенець, Н. Лесько, О. Марцеляк, Ю. Палєєва, А. Сирота, І. Хомишин, Ю. Шешученко та ін. [3; 4; 5; 11].

Визначальним для мовної політики в Україні кінця ХХ – початку ХІХ ст. став законодавчий акт, затверджений ще до проголошення державної незалежності (28 жовтня 1989 р.), – закон «Про мови в Українській РСР», який залишався чинним до 2012 р. [3].

Прийнята 28 червня 1996 року Конституція України, у статті 10 проголосила українську мову єдиною державною мовою, що дозволяє зараховувати її до засадничих конституційних цінностей. Такий статус повністю відповідає державотворчій ролі української нації, яка історично проживає на території України та складає абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі. Засади державної мовної політики: обов'язок держави сприяти розвитку мовної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (стаття 11), дбати про задоволення мовних потреб українців, які проживають за межами держави (стаття 12); заборона привілеїв чи обмежень за мовними ознаками (стаття 24); гарантування, відповідно до закону, права на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства громадянам, які належать до національних меншин (стаття 53 Конституції України); правове регулювання порядку застосування мов виключно Законами України (стаття 90); обов'язок володіння державною мовою для осіб, які претендують на посаду Президента України (стаття 103), суддів (стаття 127), суддів Конституційного Суду (стаття 148) [5; 10].

15 лютого 2010 року Президент України Віктор Ющенко своїм Указом затвердив Концепцію державної мовної політики, яка задекларувала завдання, пріоритети, шляхи і способи розв'язання мовних проблем. Серед завдань у програмному документі йшлося про утвердження української мови як державної в

усіх сферах суспільного життя на всій території України, а також під час здійснення посадовими і службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування представницьких функцій у міжнародному спілкуванні [5].

7 вересня 2010 року проєкт Закону «Про мови в Україні» № 1015-3 подали до Верховної Ради України Олександр Єфремов, Сергій Гриневецький та Петро Симоненко. 1 лютого 2011 року його відхилили та зняли з розгляду. Громадськість, проаналізувавши документ, робить висновки, що формально цей законопроєкт не робить російську другою державною, але надає їй право вільного функціонування практично у всіх сферах діяльності, що рівнозначно офіційному статусу [13].

28 серпня 2011 року у Верховній Раді України зареєстрували проєкт закону «Про засади державної мовної політики». Це могло б стати приводом для оптимізму, оскільки в той період державна мовна політика продовжувала регулюватися законом, прийнятим ще за часів УРСР. Насправді, цей законопроєкт, прийнятий 3 липня 2012 року, став результатом реваншу проросійських політичних сил [5]. У період із 10 серпня 2012 р. до 28 лютого 2018 р. в Україні діяв закон «Про засади державної мовної політики в Україні» № 5029-VI, відомий також за іменами його авторів Сергія Ківалова і Вадима Колесніченка. Закон істотно розширив сферу використання російської та частково угорської й румунської мов з одночасним звуженням функціональних перспектив української мови. 28 лютого 2018 р. Конституційний Суд України визнав закон «Про засади державної мовної політики в Україні» таким, що не відповідає Конституції України [3].

У 2016 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення», яким були впроваджені квоти на частину українського мовного продукту на радіо та на ведення радіопрограм державною мовою. У 2017 році набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації», який встановив квоти на українськомовний продукт на телебаченні [5].

При Міністерстві культури України 8 червня 2016 р. (наказ № 404) створено Координаційну раду з питань застосування української мови в усіх сферах суспільного життя України. Так в українській історії з'явився орган, що об'єднує зусилля представників громадянського суспільства, наукової спільноти й органів виконавчої влади. При координаційній раді розроблено проєкт закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [3].

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» ухвалений Верховною Радою України 25 квітня 2019 року 278 голосами народних депутатів [18]. Проти голосували — 38, утрималося — 7, не голосували — 25. Закон підписали спікер парламенту Андрій Парубій і Президент України Петро Порошенко. 16 травня 2019 року закон було опубліковано «Голосом України», набув чинності 16 липня 2019 року, через два місяці з дня його опублікування.

Закон передбачає створення інститутів:

- Уповноважений із захисту державної мови, який стежитиме за дотриманням норм Закону. Цьому чиновнику можна буде подати скаргу на порушення Закону чи ваших прав на вивчення української мови. Офіс Уповноваженого має вивчити та відреагувати на скаргу протягом 10 днів із моменту подання. Посаду Уповноваженого із захисту державної мови (мовного омбудсмена) було запроваджено 25 квітня 2019 р. [23].

- Національна комісія зі стандартів державної мови — центральний орган виконавчої влади, здійснюватиме опрацювання й утвердження стандартів української мови як державної.

15 березня 2024 року Уряд схвалив Державну цільову національно-культурну програму забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року. 21 березня 2022 року Україна отримала статус асоційованого члена EFNIL, що стало важливим кроком інтеграції до європейської лінгвістичної спільноти та створило додаткові можливості для поширення української мови у світі. Програма сприятиме поступовому формуванню єдиного мовно-інформаційного україномовного простору на всій території України [16]. Документ передбачає спецпроекти та реалізацію таких завдань:

- Подолання наслідків лінгвоциду державної мови.
- Інформаційні кампанії та інші заходи з промоції української мови.
- Удосконалення рівня володіння та викладання української мови педагогічними працівниками.
- Створення та підтримка медіапроектів, спрямованих на просування української мови.
- Популяризація літератури та мотивація читати.
- Створення єдиного порталу національної платформи з вивчення української мови.
- Задоволення приватних культурних потреб україномовним культурним продуктом, виготовленим в достатній кількості та належної якості, задля формування цілісного інформаційно-культурного простору. Частка україномовного культурного продукту має збільшитися від 55 % до 85 % [5; 12; 14].

Роль Уповноваженого із захисту державної мови («мовний омбудсмен» – посадова особа, яка обирається (призначається) для контролю за дотриманням прав людини) в системі захисту державної мови в Україні полягає у забезпеченні дотриманні та захисту мовних прав громадян, також розвитку та підтримки української мови в усіх сферах життя суспільства. Йому надано повноваження виявляти та припиняти порушення мовних прав, а також розслідувати скарги та проводити моніторинг дотримання положень відповідного законодавства [11; 23].

В Європі посада Уповноваженого із захисту державної мови відсутня, функції мовних омбудсменів виконують Уповноважені з прав людини. Крім того, існують європейські інституції, які займаються мовними правами, наприклад,

Комісар Ради Європи з прав людини та Європейський омбудсмен. Також в Угорщині поряд з парламентською уповноваженим з цивільних прав та його помічником, діє і спеціалізований омбудсмен із захисту прав національних та етнічних меншин [17; 19].

Мовна інспекція Естонії (Keeleinspektsioon) — державний орган, що знаходиться під керівництвом Міністерства освіти. Завданням Мовної інспекції є нагляд за виконанням Закону про мову, а також інших правових актів, що регулюють знання та застосування державної мови [2]. Протягом останніх 26 років, Ільмар Томуск, відомий в Естонії та за її межами, дитячий письменник, обіймає посаду генерального директора державної мовної інспекції. Мовна інспекція підпорядковується міністерству освіти і науки Естонії. Прямим обов'язком інспекції є нагляд за виконанням закону про мову. Інспектори мають право здійснювати перевірку працівників на знання естонської мови в державних, громадських та приватних установах [7].

У Латвії у 1999 році ухвалено «Закон про державну мову» проголошує «підтримку, захист і розвиток латиської мови». Визначено орган, що здійснює нагляд за дотриманням цього закону – **Центр державної мови**, який перебуває під наглядом Міністерства юстиції. Закон Литовської республіки «Про державну мову» закріплює обов'язкове володіння литовською мовою для керівників, службовців, чиновників державних і місцевих закладів, установ, компаній та організацій, керівників, службовців та офіцерів поліцейських, правоохоронних органів, установ зв'язку, транспорту, здоров'я і соціальної безпеки. Контроль за виконанням закону покладено на спеціальний орган – **Інспекцію з державної мови**. Закон «Про польську мову» проголошує захист польської мови та її популяризацію у світі, визначає повноваження Ради польської мови, яка не менше ніж двічі на рік звітує Сейму та Сенату про стан захисту польської мови [1; 17].

Згідно зі ст. 49 зазначеного Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 року № 2704-VIII «з метою сприяння функціонуванню української мови як державної у сферах суспільного життя на всій території України діє Уповноважений із захисту державної мови, завданнями якого є захист української мови як державної; захист права громадян України на отримання державною мовою інформації та послуг у сферах суспільного життя на всій території України і усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою» [18].

Мовний омбудсмен наділений спектром повноважень, що закріплені в ст. 49 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»:

- подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо забезпечення ефективної реалізації державної політики, спрямованої на захист державної мови;
- забезпечує моніторинг виконання законодавства про державну мову;
- розглядає скарги фізичних і юридичних осіб на дії та бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій всіх форм власності, інших юридичних і фізичних осіб щодо дотримання вимог законодавства про державну мову;

- складає протоколи та застосовує стягнення у випадках, установлених законом, контролює виконання;

- затверджує форму акту про результати здійснення контролю за застосуванням державної мови [18].

Т. Коваль, аналізуючи повноваження мовного омбудсмена, поділяє їх на правозахисні та контрольні-наглядні, наголошуючи на домінуванні останніх. Уповноважений із захисту державної мови діє в системі органів виконавчої влади України. Він є посадовою особою, яку призначає і звільняє з посади КМУ. Для здійснення вказаних повноважень мовний омбудсмен за потреби може залучати працівників Національної поліції, центрального органу виконавчої влади, що формує та забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту прав споживачів, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, працівників місцевих державних адміністрацій, інших органів державної влади [11]. Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб. Нормативно-правові акти, що регламентують діяльність освітнього омбудсмена, не містять жодних згадок про його самостійність і незалежність. Термін повноважень мовного омбудсмена становить п'ять років. Одна і та ж особа може бути призначена на цю посаду повторно, але не може обіймати її втретє (тобто максимальний термін роботи становить 10 років) [11; 18].

Законодавець передбачив низку критеріїв (цензів) до кандидатури на посаду Уповноваженого. До них належать: громадянство України (ценз громадянства); досягнення 35-річного віку на день подання кандидатури (віковий ценз); вища освіта (освітній ценз); володіння державною та англійською мовами (мовний ценз); досвід правозахисної діяльності або досвід діяльності із захисту державної мови; здатність за своїми діловими і моральними якостями, освітнім і професійним рівнями виконувати відповідні посадові обов'язки [18].

Секретаріат Уповноваженого, покликаний здійснювати організаційне, експертно-аналітичне, правове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Уповноваженого. Його структуру затверджує мовний омбудсмен, а штатний розпис та кошторис – керівник секретаріату за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної бюджетної політики (Міністерством фінансів України). Цікаво, що на відміну від Уповноваженого, керівник та працівники секретаріату є державними службовцями [4; 11].

27 листопада 2019 року Уповноваженою із захисту державної мови стала Тетяна Монахова — громадська активістка та завідувачка кафедри журналістики ЧНУ ім. П. Могили. 24 квітня 2020 року вона написала заяву про звільнення за власним бажанням. Своє рішення вона пояснила відсутністю фінансування і можливості працювати. Тараса Кременя визначено переможцем конкурсу на посаду та призначено на посаду Уповноваженого із захисту державної мови [4; 11; 18].

У законі також наведено перелік підстав, за яких особу не може бути рекомендовано на посаду Уповноваженого: притягнення до відповідальності за порушення вимог Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»; участь у спробах запровадження офіційної багатомовності всупереч Конституції України і встановленій конституційній процедурі.

Мовний омбудсмен не може мати представницького мандата, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики зі спорту); входити до складу органу управління чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку; бути членом політичної партії, тобто повинен бути політично нейтральною особою [4; 18].

Процедура призначення на посаду складається з двох основних етапів: вибір та подання кандидатур, їх розгляд в уряді та призначення ним Уповноваженого. Кандидатури на посаду мовного омбудсмена подають три суб'єкти – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, керівник центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику (Міністерство юстиції України) та керівник центрального органу виконавчої влади у сфері державної мовної політики (Міністерство культури та інформаційної політики України). Кожен із суб'єктів пропонує уряду по одній кандидатурі.

У законодавстві міститься перелік випадків дострокового припинення повноваження мовного омбудсмена, які в цілому відповідають загальній практиці: подання ним особистої заяви про складення повноважень; наявності медичного висновку про неможливість виконувати обов'язки за станом здоров'я; порушення ним вимог щодо несумісності; притягнення його до відповідальності за порушення вимог Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»; його участі у спробах запровадження офіційної багатомовності всупереч Конституції України і встановленій конституційній процедурі; набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; припинення ним громадянства України; визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим; його смерті [11; 18].

Уповноважений щороку готує і не пізніше 1 травня року, наступного за звітним, подає КМУ та представляє громадськості річний публічний звіт про свою діяльність і про стан дотримання закону разом із висновками та рекомендаціями Рахункової палати, наданими за результатами здійснення заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) діяльності Уповноваженого, та інформацією про стан виконання відповідних рекомендацій. Одночасно з поданням річного звіту Уповноважений розміщує його на своєму офіційному вебсайті для відкритого доступу. У підсумку відзначимо, що Уповноважений із захисту державної мови є дійсно новою інституцією для України [4; 9; 18].

Під час круглого столу «Мова на часі. Виклики і завдання державної мовної політики» Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремень зазначив, що спостерігалося скорочення частки учасників освітнього процесу, які вважають українську мову рідною (учні – на 17%, батьки – на 11%, учителі – на 8%),

зменшення показників використання української мови в освітньому середовищі, зростання інтернет-простору та соціальних мереж [24]. Напередодні Дня української писемності та мови у 2024 р. Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремень провів онлайн-зустріч зі студентськими мовними омбудсменами України. Він зазначив: «В кожному закладі вищої освіти має бути свій студентський мовний омбудсмен. Нам потрібно гарантувати стійке україномовне середовище в молодіжних колах наших громад. Ідеться не тільки про мовні курси і розмовні клуби, але й посилення україноцентричного духу в закладах вищої освіти» [8].

19 жовтня 2023 року Тарас Кремень провів онлайн-зустріч зі студентськими мовними омбудсменами України та обговорив питання необхідності створення Ліги мовних амбасадорів. У відповідь на особистий запит про Лігу мовних амбасадорів, Секретаріат зазначає: «Ліга мовних амбасадорів – це неформальне об'єднання, яке не має офіційного законодавчого статусу чи формально визначених повноважень. Деякі заклади вищої освіти для моніторингу щодо дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» призначали у своїх установах студентських мовних омбудсменів. Зокрема, вони працювали в окремих одеських, миколаївських, херсонських, черкаських, полтавських, харківських університетах й виконували важливу функцію громадського контролю за дотриманням мовного законодавства в освітньому процесі та популяризації української мови. По суті, це був додатковий інструмент для захисту мовних прав здобувачів освіти» [6].

Розглянути особливості функціонування студентського мовного омбудсмена можна на прикладі «Положення про студентського уповноваженого із захисту державної мови Національного університету «Одеська політехніка». Документ регламентує особливості функціонування та мету діяльності студентського мовного омбудсмена:

- Повноваження студентського мовного омбудсмена може виконувати особа, яка є громадянином України, представником здобувачів вищої освіти Одеської політехніки та вільно володіє державною мовою.

- Діяльність студентського мовного омбудсмена здійснюється на громадських засадах.

- Студентський мовний омбудсмен призначається наказом ректора за поданням ради з якості освітньої діяльності строком на два роки.

- Сприяє реалізації єдиної державної політики, спрямованої на забезпечення прав громадян на отримання освіти державною мовою.

- Студентський мовний омбудсмен має право ініціювати перед першим проректором здійснення моніторингу виконання законодавства про державну мову в університеті; вносити пропозиції керівництву щодо вдосконалення роботи підрозділів університету з питань дотримання чинного законодавства, пов'язаних з функціонуванням державної мови; брати участь у роботах комісій з етики та управління конфліктами під час розгляду справ, що стосуються використання державної мови в освітньому процесі; надавати консультації здобувачам вищої

освіти з питань, що стосуються використання державної мови в освітньому процесі; отримувати від керівництва Одеської політехніки необхідну для виконання своїх повноважень інформацію.

- Студентський мовний омбудсмен зобов'язаний запобігати порушенню прав і свобод, пов'язаних з функціонуванням державної мови та сприяти їх відновленню.

- Адміністрація університету не втручається в роботу студентського мовного омбудсмена [21].

Основні задачі Уповноваженого з питань державної мови Національного університету «Чернігівська політехніка» сформульовані на офіційному сайті закладу освіти:

- здійснення захисту прав здобувачів вищої освіти на отримання освітніх послуг державною мовою в Університеті й усунення перешкод та обмежень у використанні державної мови;

- консультування студентів з питань функціонування державної мови;

- надання головам студентських рад факультетів та навчально-наукових інститутів Університету пропозицій щодо заходів, спрямованих на захист права громадян України на отримання державною мовою інформації та послуг у сферах діяльності Університету;

- надання головам студентських рад факультетів та навчально-наукових інститутів Університету пропозицій щодо усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою;

- популяризація української мови шляхом проведення культурно-освітніх заходів тощо [22].

15 липня 2025 року Кабінет Міністрів України призначив Олену Івановську на посаду Уповноваженого із захисту державної мови – докторку філологічних наук, авторку близько 100 наукових, у тому числі 17 науково-методичних праць, навчальних посібників, підручника та навчальних програм з методики викладання фольклору, етнопедагогіки, української етнографії, звичаєвого права, української народної творчості, теорії фольклору [11; 20].

Основні завдання в роботі Олена Івановська сформулювала так:

- «Принципове завдання, яке має не лише гуманітарний, а й юридичний та символічний виміри, – це захист української мови на окупованих територіях. Ми фіксуватимемо мовні злочини, адвокатуватимемо їхню правову оцінку на міжнародному та національному рівнях, готуватимемо підґрунтя для мовної реінтеграції після деокупації».

- Визнання української жестової мови як повноцінної складової мовної політики.

- Функціонування української мови в еміграції.

- Українська мова була повноцінно інтегрована в сучасні електронні сервіси, штучний інтелект, державні застосунки, інтерфейси, ігри, технології.

•«Ми глибоко шануватимемо всі мови національних меншин, але водночас чітко й послідовно формуватимемо єдиний україномовний простір – як безпековий, інтеграційний і гуманітарний пріоритет».

•«Мовна політика має бути впевненою, але не авторитарною».

Стосовно покарань за порушення мовного законодавства, Уповноважена відзначає: «Процедура достатньо чітка: спочатку надходить скарга – від громадянина чи організації. Проводиться перевірка, встановлюються факти, запрошуються пояснення від сторін. У багатьох випадках усе вирішується ще на цьому етапі – через діалог і добровільне усунення порушення. Якщо ж ситуація системна або явно зневажлива щодо закону, тоді виносять постанову про накладення штрафу. Завжди в кожному конкретному випадку має бути зважене рішення – не механічне, не каральне. Оскільки, як мені видається, мова – це не про покарання, це про зміну ставлення» [20].

За період з липня 2025 року до листопада:

•Проведено робочу зустріч із представниками спільноти «Мова об'єднує» — громадської ініціативи, яка послідовно й активно захищає право українців на державну мову в публічному просторі.

•У Португалії та Угорщині відкрили нові «Українські книжкові полицьки».

•У Британії відкрилася школа, яка допомагає дітям-біженцям з України зберігати рідну мову та ідентичність.

•Книги українською мовою про інклюзію видають у Векше, шведському місті-побратимі Калуської громади.

•У Польщі з'явиться посібник на випадок війни українською мовою. У Польщі школярі зможуть офіційно вивчати українську мову як другу іноземну.

•У Фінляндії з'явився перший підручник української мови для фінів.

•У Чехії стартують онлайн-курси української мови.

•Блокування російської музики на популярних стримінгових платформах визначено необхідним кроком для захисту культурного простору України.

•В Україні заснували премію «Хвиля/Dalğa», яку вручатимуть за популяризацію української та кримськотатарської мов у світі.

•Уповноважена із захисту державної мови Олена Івановська взяла участь у публічній презентації нового застосунку від Суспільного мовлення «Бробакс», який створено спеціально для дітей.

•23 жовтня 2025 р. Верховна Рада України ухвалила Постанову (№13369), відповідно до якої до паспорта громадянина України у вигляді паспортної книжечки записи вносяться винятково державною мовою [11; 20].

Як захистити свої мовні права?

Усі надавачі послуг, незалежно від форми власності, зобов'язані обслуговувати споживачів і надавати інформацію про товари і послуги українською мовою: у супермаркеті, інтернет-магазині, кав'ярні, ресторані, банку, аптеці, спортзалі тощо. Що робити в разі порушення?

•Попросіть безпосередньо працівника закладу виконувати мовний Закон.

• Якщо це не подіяло, зверніться до керівництва закладу через наявні канали комунікації.

• Якщо порушення й далі триває, надішліть офіційну скаргу Уповноваженому із захисту державної мови. Для оперативної обробки звернень скарга має бути оформлена належним чином. У скарзі необхідно: зазначити прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання особи; викласти суть скарги; зазначити електронну поштову адресу, телефон або відомості про інші засоби зв'язку. Також рекомендується додати докази на підтвердження: фото-, відео-, аудіозаписи, будь-які інші фактичні дані, за допомогою яких можна встановити наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність особи в його вчиненні [4; 11; 16; 18].

Отже, Уповноважений із захисту державної мови наділений особливим статусом, що визначає його ключову роль у системі захисту державної мови. Державна мова визначається як ключовий елемент національної ідентичності та культурної спадщини кожної держави. Україна закріпила в тексті Основного Закону положення, яким зобов'язується в усіх сферах суспільного життя на всій території України забезпечувати розвиток і функціонування української мови. Правовий захист державної мови стає обов'язковим для збереження її статусу та функцій у суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ:

1. A nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak védelme. URL: <https://surl.lt/npweov> (дата звернення: 15.10.2025)
2. Keeleinspektsiooni põhimäärus. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/117042014007?leiaKehtiv> (дата звернення: 15.10.2025)
3. Ажнюк Б. Мовна політика: європейські критерії і Україна. URL: <https://ukr.movoznavstvo.knu.ua/uk/article/view/338/267> (дата звернення: 15.10.2025)
4. Білоскурська О.В. Роль уповноваженого із захисту державної мови в системі захисту державної мови в Україні. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/15.pdf (дата звернення: 15.10.2025)
5. Бойко І. Державна мовна політика в Україні 1991-2021 років: історико-політичні аспекти. URL: <https://surl.li/fxykjb> (дата звернення: 15.10.2025)
6. Відповідь на лист-звернення, зареєстроване 6.11.2025 за №Д-182 від 27 листопада 2025 р.
7. «Ввічливий інквізитор». Як в Естонії працює мовна інспекція? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29823542.html> (дата звернення: 20.10.2025)
8. В кожному закладі вищої освіти має бути студентський мовний омбудсмен. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/v-kozhnomu-zakladi-vyshchoi-osvity-maie-butyu-studentskyi-movnyi-ombudsmen-taras-kremin> (дата звернення: 22.10.2025)
9. Деякі питання освітнього омбудсмена: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2018 р. № 491-2018-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2018-p#Text> (дата звернення: 21.10.2025).
10. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 15.10.2025)
11. Коваль Т.В. Окремі питання правового статусу мовного омбудсмена в Україні. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/7.pdf (дата звернення: 15.10.2025)
12. Малінська Г.Д., Горбань Г.М. Мовна політика в Україні: сучасні виклики та перспективи розвитку української мови в багатомовному середовищі. URL:

https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/1_2025/part_1/12.pdf (дата звернення: 15.10.2025)

13. Митці не достукалися до Литвина. URL: <https://www.unian.ua/society/406766-mittsi-ne-dostukalisya-do-litvina.html> (дата звернення: 13.10.2025)

14. Мова та суспільство: сучасна мовна політика в Україні. URL: <https://mcs.gov.ua/news/mova-ta-suspilstvo-suchasna-movna-polityka-v-ukrayini/> (дата звернення: 15.10.2025)

15. Мова як носій нематеріальної культурної спадщини України. URL: http://www.nmck-volyn.com.ua/news_detail.php?id=833 (дата звернення: 15.10.2025)

16. Олена Івановська виступила на Генасамблеї EFNIL у Відні. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/olena-ivanovska-vystupyla-na-henasamblei-efnil-u-vidni> (дата звернення: 22.10.2025)

17. Порівняння мовного законодавства деяких європейських країн та України. URL: <https://zahystmovy.org.ua/movne-zakonodavstvo-deyakyh-yeuropejs/> (дата звернення: 22.10.2025)

18. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#n401> (дата звернення: 16.10.2025).

19. Рисенко О.М. Історія становлення посади омбудсмена в різних країнах світу. URL: <https://files.core.ac.uk/download/pdf/19746876.pdf> (дата звернення: 15.10.2025)

20. Самченко В. Олена Івановська, уповноважена із захисту державної мови. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4016542-olena-ivanovska-upovnovazena-iz-zahistu-derzhavnoi-movi.html> (дата звернення: 20.10.2025)

21. Студентський мовний омбудсмен. Національний університет «Одеська політехніка». URL: <https://surl.li/fgnivf> (дата звернення: 20.10.2025)

22. Уповноважений з питань державної мови Національного університету «Чернігівська політехніка». URL: <https://stu.cn.ua/yakist-osvity/studentskyj-movnyj-ombudsmen/> (дата звернення: 20.10.2025)

23. Уповноважений із захисту державної мови. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/upovnovazhenij-iz-zahistu-derzhavnoyi-movi> (дата звернення: 22.10.2025)

24. Уповноважений назвав сім нагальних завдань державної мовної політики. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/upovnovazhenyi-nazvav-sim-nahalnykh-zavdan-derzhavnoi-movnoi-polityku> (дата звернення: 20.10.2025)

Language Ombudsman: on powers, legal status and the history of the language issue in independent Ukraine

Iryna Davydko

CHERNIGIV LYCEUM No. 22 of the Chernigiv City Council

Communal institution «Chernigiv Regional Scientific Lyceum» of the

Chernigiv Regional Council

leontia1818@gmail.com

Annotation

Protecting the state language is one of the areas of legal regulation of linguistic relations. The state language policy of independent Ukraine has been the subject of

political debate and manipulation by certain political forces. In the context of full-scale war, the vast majority of citizens have come to realize the value of the Ukrainian language as one of the hallmarks of national identity. The Ukrainian language is an effective tool for uniting the people, awakening the national dignity of Ukrainians, national self-awareness, and patriotism. In the current conditions of the development of Ukrainian statehood, historical and legal research on state language policy since the restoration of independence is relevant, in particular regarding ensuring the comprehensive development and functioning of the Ukrainian language in all spheres of public life. The main issue raised in the article is the powers of the language ombudsman and his role as the defender of the Ukrainian language. In the course of writing, the relevant laws and achievements of the Commissioners for the Protection of the State Language, as well as the peculiarities of state language policy in Ukraine during the years of independence, were analyzed.

The purpose of the article is to determine the legal status of the language ombudsman, whose activities are aimed at protecting language rights and the proper use of the Ukrainian language, and to clarify the peculiarities of his authority.

The Commissioner for the Protection of the State Language is a relatively new institution whose activities are aimed at protecting the language rights of everyone and the proper functioning of the Ukrainian language. The powers of the language ombudsman are generally provided with sufficient legal mechanisms to influence the behavior of subjects of language relations, which allows him to perform the task of protecting the state language, taking into account the specifics of these relations and forms of language communication.

The Commissioner for the Protection of the State Language has a special status, which determines his key role in the system of protection of the state language. The state language is defined as a key element of the national identity and cultural heritage of each state. Ukraine has enshrined in the text of its Basic Law a provision obliging all spheres of public life throughout Ukraine to ensure the development and functioning of the Ukrainian language. Legal protection of the state language is becoming mandatory in order to preserve its status and functions in society.

Keywords: Commissioner for the Protection of the State Language, language, language policy, language ombudsman, state language, League of Language Ambassadors.